

W dniu 28 października 2020 r. zmarł w wieku 84 lat

KSIĄDZ PROFESOR DR HAB. HENRYK MISZTAŁ

ceniony Naukowiec, wspaniały Nauczyciel i Wychowawca
wielu pokoleń młodzieży akademickiej, oddany członek Rady Naukowej
„Studiów Prawniczych KUL”, serdeczny Przyjaciel wielu z nas,
pobożny Kapłan i Duszpasterz, Człowiek o wielkim sercu i prawości.
Z wiarą i chrześcijańską nadzieją na zmartwychwstanie łączymy się w bólu
po Jego odejściu i w modlitwie w Jego intencji z Rodziną, Przyjaciółmi,
Współpracownikami oraz całym środowiskiem akademickim
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Kolegium Redakcyjne i Rada Naukowa „Studiów Prawniczych KUL”

To jest jedyny i umiłowany Uniwersytet. Zostawiłem tu wiele wysiłku, lecz otrzymałem o wiele więcej. Dopiero w jesieni mojego życia uświadomiłem sobie, iż otaczają nas ludzie duchowni i świeccy o wspaniałym i szlachetnym sercu, od których doznajemy tyle dobra. Mojej Uczelni i dobrym ludziom winienem głęboką wdzięczność, i tu nie wystarczy jedynie słowo „dziękuję”, chyba że wypowie je sam Bóg!

(H. Misztal, *Blaski i cienie. Refleksje wieloletniego pracownika KUL*, Lublin 2013, s. 22).

In memoriam
Ks. prof. dr hab. Henryk Misztal
1936-2020

LIDIA FIEJDASZ-BUCZEK

Dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: lidia.fiejdasz-buczek@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6252-4027>

KS. PIOTR STANISZ

Dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: piotr.stanis@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0002-2437-8513>

Jest niewątpliwie sporo racji w stwierdzeniu, że wypowiedane słowa są przede wszystkim świadectwem danym o sobie samym. Niejednokrotnie przypominał o tym Ksiądz Profesor Henryk Misztal. Dziś, gdy wciąż jeszcze trudno nam pogodzić się z Jego śmiercią, która w dniu 28 października 2020 r. uczyniła uboższym życie wielu z nas, przez pryzmat tej prawdy warto spojrzeć na przytoczone jako motto słowa Jego refleksji o Uniwersytecie i akademickiej społeczności, z którymi był związany właściwie przez całe swe aktywne życie. To znamienne, że On, który rozślawiał imię Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Polsce i na świecie, który walnie przyczynił się do sukcesów i awansów wielu młodszych koleżanek i kolegów i budował spotkanych słowem i postawą, potrafił przede wszystkim dziękować i dostrzegać dobro w innych. Bez wątpienia jednak to po naszej stronie – po stronie społeczności Uniwersytetu, a zwłaszcza Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji – jest znacznie więcej powodów do wdzięczności, a nadto prawdziwego podziwu wobec Księdza Profesora jako Naukowca, Człowieka i Kapłana.

II

Ksiądz Henryk Miszał urodził się 10 kwietnia 1936 r. w Skubisze k. Lublina. Po ukończeniu szkoły podstawowej przeniósł się do Lublina, gdzie kształcił się najpierw w Gimnazjum i Liceum Biskupim, a następnie w Wyższym Seminarium Duchownym, prowadzącym studia w ramach Wydziału Teologicznego KUL. Świecenia kapłańskie przyjął w 1960 r., po czym został skierowany do pracy duszpasterskiej w Tomaszowie Lubelskim. Władze diecezjalne nie miały jednak problemów z dostrzeżeniem Jego potencjału, dzięki czemu już w kolejnym roku podjął studia na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL. Ukończył je w 1964 r., składając egzamin magisterski i licencjacki. Po kolejnych czterech latach uzyskał stopień naukowy doktora prawa kanonicznego, przedstawiając rozprawę pt. *Cenzura uprzednia pism i druków w Kościele Zachodnim. Studium historyczno-prawne*, której promotorem był ks. prof. dr hab. Aleksy Petrani. W roku akademickim 1969/1970 rozpoczął pracę w funkcjonującym wówczas na KUL Międzywydziałowym Zakładzie Ustroju i Prawa PRL, a w 1972 r. – po perturbacjach związanych z likwidacją wspomnianego zakładu, w tym po okresowej utracie zatrudnienia – związał się z nowo utworzoną Katedrą Prawa Wyznaniowego. Ponieważ jednak w programie studiów prawa kanonicznego niewiele było zajęć z zakresu prawa wyznaniowego, sporą część pensum wypracowywał wówczas na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, gdzie dzięki prof. Hannie Waszkiewicz – wobec której wdzięczność zachował do końca swego życia – wykładał różne dyscypliny prawnicze (prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, prawo rodzinne i opiekuńcze, prawo i postępowanie administracyjne oraz prawo cywilne).

Kolokwium habilitacyjne ks. dr Miszał odbył 26 kwietnia 1979 r. Przedstawiona wówczas rozprawa nosiła tytuł *„Causae historicae” w postępowaniu beatyfikacyjnym i kanonizacyjnym*. W tym samym roku uchwała Rady Wydziału o nadaniu stopnia doktora habilitowanego została zatwierdzona najpierw przez Senat Akademicki, a następnie przez Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. W 1980 r. ks. doc. dr hab. Henryk Miszał został kierownikiem Katedry Prawa Wyznaniowego, a w 1984 r. – jako kurator – przejął również odpowiedzialność za utworzoną wówczas Katedrę Prawa Kanonizacyjnego. W 1986 r. uzyskał awans na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1992 r. został profesorem zwyczajnym. W latach 1983-1987 pełnił funkcję prodziekana, a w latach 1987-1989 był dziekanem Wydziału, który – ze względu na znaczący rozrost funkcjonującej w jego ramach Sekcji Prawa – w 1989 r. przyjął nazwę Wydziału Prawa Kanonicznego i Świeckiego. W ramach współpracy międzynarodowej zrealizował dwa semestralne pobyty badawcze w Katolickim Uniwersytecie Najświętszego Serca w Mediolanie,

a angażując się w prowadzoną przez KUL pomoc w kształceniu kadr dla sąsiednich Kościołów partykularnych prowadził zajęcia na Wydziałach Teologii w Spiskiej Kapitulie i Welehradzie. Przez kilka lat wykładał również na Wydziale Teologii w Kownie.

Ksiądz Profesor umiejętnie łączył pracę naukową z zaangażowaniem na rzecz Archidiecezji. W kolejnych latach pełnił tu obowiązki notariusza w Kurii Biskupiej, sędziego w Sądzie Biskupim, wizytatora archiwów parafialnych, archiwariusza i dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego oraz wizytatora biskupiego. Był też członkiem Kolegium Konsultorów, Rady Ekonomicznej, Rady Kapłańskiej i Archidiecezjalnej Komisji do spraw Personalnych. Nigdy nie zaprzestał pracy duszpasterskiej, przy różnych okazjach wygłaszając niezliczone homilie.

Z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II – swym „jedynym i umiłowanym Uniwersytetem” – Ksiądz Profesor związany był stosunkiem pracy do 2011 r. Jego pracowniczy staż w tej Uczelni wynosił wówczas już ponad 40 lat.

III

Pierwszym z dwóch głównych obszarów naukowej aktywności Księdza Profesora było prawo kanonizacyjne. Poświęcił mu 49 lat pracy naukowej, której pierwszym ważnym etapem była kwerenda zrealizowana w Rzymie w 1971 r. Poznał wówczas cenionych specjalistów prawa kanonizacyjnego: o. Michała Machajka OCD – Postulatora Generalnego Polski, ks. prałata Amato Pietro Frutaza – podsekretarza Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych oraz o. prof. dr hab. Ivo Beaudina – dyrektora archiwum tegoż dykasterium, którzy dostrzegli Jego pasję i obdarzyli Go zaufaniem. Dzięki temu miał dostęp do źródeł niedostępnych przeciętnemu badaczowi. Efektem wykonanej wówczas pracy była rozprawa habilitacyjna „*Causae historicae*” w postępowaniu beatyfikacyjnym i kanonizacyjnym (Lublin 1981) oraz kilka poważnych artykułów.

Impulsem do kolejnych badań nad prawem i postępowaniem kanonizacyjnym była ich reforma, dokonana przez papieża Jana Pawła II w 1983 r. Kardynał Wojtyła, wybrany na Stolicę Piotrową 16 października 1978 r., nie był zresztą dla Księdza Misztala kimś *da un paese lontano*, ale dobrze znanym mu Profesorem, którego spotykał, pracując na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL i z którym w następnych latach wielokrotnie się widywał. Po latach w tomiku zatytułowanym *Przemienianie kapłaństwa* wyznał: „Wielki wpływ na dzisiejsze przeżywanie mojego kapłaństwa ma łaska poznania na KUL kardynała Karola Wojtyły” (s. 6). Badając twórczość Księdza Profesora, odnosi się nieodparte wrażenie, że podobny wpływ

poznanie Świętego wywarło również na ukierunkowanie Jego badań. W dorobku naszego naukowego Mistrza ważne miejsce zajmują bowiem pionierskie prace nad nową procedurą kanonizacyjną. Do najważniejszych należą: *Drogi rozwoju postępowania kanonizacyjnego* (Częstochowa 1983), *Postępowanie kanonizacyjne* (Warszawa 1985; współautor: J.R. Bar), *Biegli w postępowaniu kanonizacyjnym* (Lublin 1985), *Komentarz do konstytucji apostolskiej „Divinus perfectionis Magister”* (Lublin 1987), *Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II. Instytucje kanonizacyjnego prawa materialnego. Zarys historii procedury kanonizacyjnej. Postępowanie w diecezji i Kongregacji. Wzory pism i formularzy* (Lublin-Sandomierz 1997), *Prawo kanonizacyjne. Instytucje prawa materialnego. Zarys historii, procedura* (Lublin 2003). Ta ostatnia książka, imponująca nie tylko precyzją i szerokością rozważań, ale i rozmiarami (703 ss.), wkrótce ukazała się również w języku czeskim (*Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II, instituce materiálňho kanonizačního práva, nástin dějin kanonizační procedury postup v diecézi a v kongregaci vzory písemností a formuláře*, Olomouc 2002).

Największe uznanie i światową rozpoznawalność przyniosło Księdzu Profesorowi dzieło pt. *Le cause di canonizzazione. Storia e procedura* (Congregazione delle Cause dei Santi, *Sussidi per lo Studio delle Cause dei Santi*, n. 8, Libreria Editrice Vaticana 2005). W tym czasie nie było w literaturze światowej gruntowniejszego i obszerniejszego komentarza prawa kanonizacyjnego zreformowanego przez Jana Pawła II. Szczególnym walorem pracy było uwzględnienie w niej jurisprudence Kongregacji z ostatnich lat oraz wzorów pism i formularzy. Monografia ta jest zresztą nadal polecana przez Kongregację jako ważna pomoc w prowadzeniu spraw kanonizacyjnych w fazie diecezjalnej i rzymskiej. Zawarcie umowy dotyczącej publikacji tej książki z wydawnictwem watykańskim zbiegło się ze śmiercią Jana Pawła II. W dniu 2 kwietnia 2005 r. był więc Ksiądz Profesor na placu św. Piotra. Wielokrotnie powracał myślami do tamtych chwil, dla Niego niezwykle ważnych i wzruszających: „Był taki wieczór [...] Na placu św. Piotra ludzie nie mieścili się i zajmowali kolejne uliczki boczne aż do Tybru i dalej. Cichą modlitwę przerywał śpiew młodzieży i wołanie: *Giovanni Paulo! Giovanni Paulo!* Nagle usłyszeliśmy głos w megafonach: *O godzinie 21.37, Nasz Najukochańszy Ojciec Święty Jan Paweł II wrócił do Domu Ojca. Módlmy się za Niego.* [...] Wracaliśmy, nic nie mówiąc, lecz czując: nie umarł, tylko odszedł. To już nie był cień, ale blask Jego świętości” (*Blaski i cienie*, s. 72-73).

Wymienione wyżej komentarze i monografie Księdza Profesora, oparte na solidnej bazie źródłowej, obejmujące zagadnienia prawa materialnego i formalnego, idealnie odpowiadały na potrzeby czasu. Chociaż Jan Paweł II uprościł postępowanie kanonizacyjne, to jednak nadal pozostawało ono skomplikowane i trudne.

Na początku lat 90. XX w., ze względu na brak specjalistów i nieznajomość prawa kanonizacyjnego, polski Kościół prowadził jedynie kilkadziesiąt spraw kanonizacyjnych, które były na różnych etapach zaawansowania. Upowszechniając prawo kanonizacyjne, także poprzez organizowane cyklicznie sympozja naukowe, liczne artykuły naukowe, w sposób niewątpliwy przyczynił się Ksiądz Profesor do wykształcenia licznych postulatorów, członków trybunałów i innych osób zaangażowanych w prowadzenie spraw kanonizacyjnych, a przez to także do wzrostu ich liczby i podniesienia jakości ich prowadzenia. Wiele zasługi Księdza Profesora jest w tym, że w listopadzie 2020 r. w toku było już ponad 300 spraw polskich kandydatów na ołtarze.

Podobnie rzecz miała się z reformą papieża Benedykta XVI. Ksiądz Profesor dokonał pierwszego tłumaczenia na język polski instrukcji Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych z 17 maja 2007 r. *Sanctorum Mater – o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych* i opatrzył je komentarzem. Pierwsze wydanie tego opracowania ukazało się już kilka miesięcy po opublikowaniu instrukcji w „Acta Apostolicae Sedis” (*Sanctorum Mater. Instrukcja Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych. Komentarz*, Lublin 2008). Ze względu na olbrzymie zainteresowanie komentarzem już trzy lata później ukazało się jego drugie wydanie (Lublin 2011), które zostało rozszerzone m.in. o rozważania dotyczące procedury *ne pereant probationes* i *ad futuram rei memoriam*. Ostatnia monografia Księdza Profesora Misztala pt. *Postępowanie kanonizacyjne w diecezji lub eparchii* (Lublin 2017; przygotowana wspólnie z L. Fiejdasz-Buczek) uwzględniała nowe akty prawne promulgowane za pontyfikatu papieża Franciszka, tj. *Normy dotyczące finansowania spraw kanonizacyjnych* (10 marca 2016 r.), *Regulamin Konsulty Medycznej* (23 września 2016 r.) oraz *motu proprio* o ofiarowaniu życia *Maiorem hac dilectionem* (11 lipca 2017 r.). Jednym z walorów tego studium, oprócz jego aktualności, było umieszczenie w części drugiej kilkunastu rozproszonych źródeł z prawa kanonizacyjnego. Niektóre z nich po raz pierwszy zostały przez Księdza Profesora przetłumaczone na język polski, stając się dostępnymi szerszemu gronu polskojęzycznych odbiorców. Kierowany życzliwością i pragnieniem niesienia pomocy Kościołowi na Ukrainie z radością przyjął inicjatywę przetłumaczenia ostatniej monografii na język ukraiński (*Sanctorum Mater. Коментар до Інструкції Конгрегації у справах Святих про проведення дієцезіального або єпархіального розслідування в канонізаційних справах*, Lviv 2019).

Drugim, nie mniej ważnym obszarem badań Księdza Profesora z zakresu prawa kanonizacyjnego, była świętość kanonizowana. Systematycznie ją analizując i rozważając, ukazywał innym świetlane wzory do naśladowania. W tomiku *Blaski*

i cienie odnotował: „W mozolnym studiowaniu tysięcy stron tekstów dotyczących kazuistycznej i drobiazgowej procedury odkryłem jakby »drugie dno«. Dojrzałem czar samej świętości rozpisanej na tysiące odcieni, barw i kolorów, praktykowanej w różnych stanach i zawodach. [...] Pokochałem więc jeszcze bardziej naukę, a ona dostarczyła mi wiele nieznanych dotąd przeżyć, których nie da się porównać z innymi” (s. 77). W tym nurcie badań znajdują się następujące monografie: *Doskonali w miłości. Świeccy święci i błogosławieni* (Lublin 1992); *Anna Jenke (1921-1976)* (Lublin 1994; wspólnie z B. Lipian); *Geniusz kobiety. Aspekt etyczno-społeczny* (Sandomierz 1996 – wyd. 1 oraz Częstochowa 2005 – wyd. 2); *Mówią święci. Przesłania Jana Pawła II w polskich beatyfikacjach i kanonizacjach* (Lublin-Sandomierz 1999); *Świeccy święci i błogosławieni* (Lublin-Sandomierz 2002 oraz tłumaczenie na język czeski: *Švatí a blahoslavení laici*, Olomouc 2004); *Świętość kanonizowana według papieża Jana Pawła II i Benedykta XVI* (Lublin-Sandomierz 2006; wspólnie z W. Barem) oraz *Święci i my. Refleksje o osobach, które zachwycają urokiem świętości* (Lublin 2015). Warto odnotować, że te publikacje są też wyrazem głębokiej duchowości Księdza Profesora i korespondują z Jego staraniem o osobiste uświęcanie się w zwykłych okolicznościach życia codziennego. Są też wreszcie owocami zachwyty, który przeżył we wczesnej młodości, kiedy decydował o wyborze drogi życiowej: „Powołanie moje – pisał w tomiku *Promieniowanie kapłaństwa* – zrodziło się ze szczególnego ukochania Serca Jezusowego, bezgranicznego oddania Matce Bożej, z przykładu wybranych świętych, których żywoty studiowałem jeszcze przed wstąpieniem do seminarium duchownego” (s. 6).

W ostatnich latach Ksiądz Profesor prowadził nowe, szczegółowe badania m.in. nad: kultem prywatnym kandydatów na ołtarze, weryfikacją zjawisk mistycznych sług Bożych w procesie kanonizacyjnym, nadaniem tytułu Doktora Kościoła, kultem relikwii (w Kościele katolickim, w niekatolickich kościołach chrześcijańskich i religiach pozachrześcijańskich), walorem papieskiego aktu beatyfikacji i kanonizacji oraz zasadami procesowymi w sprawach kanonizacyjnych. Wyniki tych badań opublikował w wielu rozproszonych artykułach.

Próbując wyliczyć osiągnięcia Księdza Profesora na płaszczyźnie prawa kanonizacyjnego, nie można pominąć jego szczerzej i oddanej aktywności w prowadzeniu i konsultowaniu spraw kanonizacyjnych. W jednej ze swoich publikacji wspominał: „Prowadzenie procesów beatyfikacyjnych otworzyło w duszy inny aniżeli dotychczas miałem, obraz drogi dążenia do świętości. Zrozumiałem, że nie jest to droga prosta, tylko usłana cierniami. Chcąc na nią wejść, musisz wziąć swój krzyż cierpień cielesnych związanych z warunkami zdrowotnymi i duchowych [...]. Świętość jest trudna do osiągnięcia, lecz możliwa poprzez całkowite i radosne zawierzenie, że Bóg wszystko widzi” (*Blaski i cienie*, s. 40). Jako delegat biskupi prowadził

sprawy 7 polskich kandydatów na ołtarze (zakończone beatyfikacją), a nad wieloma sprawował nadzór naukowy. Niestrudzenie, niemalże aż do śmierci, doradzał obecnym (i przyszłym) postulatorom oraz członkom trybunałów beatyfikacyjnych, w jaki sposób rozwiązać trudności pojawiające się w prowadzonych sprawach. Był przy tym niezwykle taktowny i delikatny, ale jednocześnie stanowczy i wymagający, jasno formułował swe spostrzeżenia. Było tak chociażby w procesie beatyfikacyjnym Anny Jenke. Siostra dr Bernadeta Lipian – wicepostulator sprawy – mówi wręcz o zasadniczym wkładzie Księdza Profesora w prowadzenie tego procesu. „Od początku kierował [On] przebiegiem prac, współpracował z Postulacją, udzielając rad i wszelkiej pomocy”, a gdy trzeba było ostatecznie opracować dokumentację, „Ksiądz Profesor pokierował tym przygotowaniem omal w detalach” (list do J.M. Księdza Rektora KUL Mirosława Kalinowskiego z dnia 10 listopada 2020 r.). Od 2009 r. Ksiądz Profesor aktywnie współpracował ponadto z referatem spraw kanonizacyjnych przy Kurii Metropolitalnej w Krakowie, służąc wykładami i konsultacjami podczas siedmiu Ogólnopolskich Kursów dla Postulatorów i ich współpracowników w sprawach kanonizacyjnych.

Od lat 90. XX w. prowadził Ksiądz Profesor również intensywne badania dotyczące prawa wyznaniowego. O możliwości ich podjęcia bez obaw o ingerencję cenzury w treść przygotowywanych publikacji zdecydowały długo oczekiwane przemiany demokratyczne. Swoją uwagę skupił Ksiądz Profesor najpierw na ustawodawstwie wyznaniowym z 17 maja 1989 r., poświęcając mu kilka artykułów. Mając jednak świadomość wyraźnego wówczas w języku polskim deficytu obiektywnych, kompleksowych prac dotyczących wolności religijnej i statusu kościołów i innych związków wyznaniowych, szybko podjął również zadanie całościowego opracowania prawa wyznaniowego obowiązującego w naszym kraju w przeszłości i współcześnie. Szereg zagadnień rzeczywiście wymagało nowego ujęcia, oderwanego od schematów skażonych prymatem polityki nad prawem. Pierwsze miejsce zajmowały wśród nich stosunki istniejące między Państwem a Kościołem w okresie tzw. Polski Ludowej, przy ocenie których za punkt odniesienia należało przyjąć wolności i prawa należne każdemu człowiekowi w związku z jego przyrodzoną godnością, zrywając z tezą o prawie władz państwowych do ich reglamentowania. Realizując to zadanie, akcentował Ksiądz Profesor potrzebę zagwarantowania każdemu wolności wyboru i uzewnętrzniania religii i przekonań, zgodnie ze standardami obowiązującymi w całym demokratycznym świecie. Nie jest przypadkiem, że przedstawieniu pełnej koncepcji wolności religijnej konsekwentnie poświęcał obszerne fragmenty przygotowywanych wówczas opracowań.

Pierwszym efektem inicjatyw zmierzających do odnowionego ujęcia obowiązującego w Polsce prawa wyznaniowego była monografia pt. *Polskie prawo*

wyznaniowe. *Zagadnienia wstępne. Rys historyczny* (Lublin 1996), zaplanowana jako pierwszy tom większej całości. Dzięki umiejętnemu połączeniu w niej analiz teoretycznych z prezentacją faktów, praca ta – jak zasadnie stwierdziła B. Górowska w opublikowanej recenzji – posiadała ogromną wartość poznawczą, poważnie przyczyniając się „do postępu wiedzy o dziejach stosunków państwo-Kościół w ogóle i w Polsce współczesnej” („Państwo i Prawo” 1997, nr 1, s. 95). Kontynuację monografii z 1996 r. stanowiło opracowanie współcześnie obowiązującego w Polsce prawa wyznaniowego, które powstało pod redakcją i przy istotnym udziale autorskim Księdza Profesora. W pracy tej uwzględnione zostały ostatnie etapy procesu normalizacji w stosunkach między państwem a Kościołem w Polsce, a więc uchwalenie Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. oraz uregulowanie stosunków między Rzeczpospolitą Polską i Kościołem katolickim w drodze Konkordatu zawartego 28 lipca 1993 r. i ratyfikowanego 23 lutego 1998 r. (*Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, Lublin-Sandomierz 1999).

Kolejne całościowe ujęcia polskiego prawa wyznaniowego, przygotowywane pod kierunkiem i przy poważnym udziale Księdza Profesora, ukazały się w 2000 i 2003 r. (*Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal – w drugim przypadku wspólnie z P. Stanisławem, Sandomierz-Lublin). Natomiast doświadczenie zdobyte w pracy nad nimi oraz świadomość zmieniających się potrzeb dydaktycznych przyczyniły się do podjęcia przez Księdza Profesora, wraz ze współpracownikami, decyzji o przygotowaniu zupełnie nowego podręcznika akademickiego, który doczekał się trzech kolejnych wydań (*Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, 2008, 2011; wspólnie z A. Mezglewskim i P. Stanisławem).

Badania dotyczące prawa wyznaniowego – podobnie jak w przypadku prawa kanonizacyjnego – kontynuował Ksiądz Profesor niemal do ostatnich lat życia, a ich wyniki publikował w kolejnych artykułach. Szczególnie wiele uwagi poświęcił m.in. następującym zagadnieniom: prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, wolność i misja uniwersytetów katolickich, ograniczenia wolności religijnej oraz represje wobec Kościoła katolickiego i jego osób duchownych w okresie tzw. Polski Ludowej. Swoje ostatnie prace z zakresu prawa wyznaniowego poświęcił Ksiądz Profesor prześladowaniom chrześcijan we współczesnym świecie.

Również w ramach środowiska specjalistów z zakresu prawa wyznaniowego odegrał Ksiądz Profesor Misztal rolę jednoczącą. Przez lata uczestniczył w kolejnych, ogólnopolskich sympozjach, nie tylko wygłaszając referaty i biorąc udział w dyskusji nad referatami wygłoszonymi przez innych, ale przede wszystkim waleśnie przyczyniając się do ukształtowania znamionującej dziś to środowisko atmosfery wzajemnego szacunku i ludzkiej życzliwości – pomimo różnic prezentowanych

poglądów i zajmowanych stanowisk. W 2008 r. odegrał Ksiądz Profesor kluczową rolę w procesie tworzenia Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, występując jako jeden z dwóch autorów skierowanego do środowiska listu inicjującego utworzenie tego stowarzyszenia, którego działalność do dzisiaj odznacza się wyjątkową dynamiką. Wiele Mu zawdzięczają „Studia z Prawa Wyznaniowego”, których wydawanie – przy Jego aktywnym wsparciu – zostało zainicjowane w 2000 r.

IV

W postawie Księdza Profesora jako badacza podziwialiśmy rzadko spotykaną pracowitość, którą w ostatnich kilkunastu latach życia, z rozpromienioną twarzą, umiejętnie godził z cierpieniem i ograniczeniami wieku. Od dłuższego czasu, ze względu na ból kręgosłupa, pracował wyłącznie w pozycji stojącej. Pomimo tego sporą część swych prac przygotował do publikacji już po osiągnięciu w 2001 r. wieku emerytalnego.

W osobie Księdza Profesora jako Nauczyciela akademickiego mogliśmy obserwować wyjątkową pasję. Cechowała go prawdziwa miłość i szacunek do studentów i niespotykana wręcz życzliwość. Skomplikowane treści przekazywał w sposób barwny, zrozumiały, niekiedy żartobliwy. Umiał zainteresować słuchaczy. Do wykładów i innych wystąpień długo i starannie się przygotowywał. Nie improwizował. Jako jeden z pierwszych wykładowców na Wydziale Prawa posługiwał się nowoczesnymi metodami nauczania, wykorzystując techniki multimedialne. Przez prowadzone przez Niego seminaria magisterskie i doktoranckie przevinęły się całe rzesze młodych ludzi. Pod Jego kierunkiem napisano ponad 170 prac magisterskich i licencjackich oraz 32 rozprawy doktorskie. Z Jego twarzy zawsze promieniował serdeczny uśmiech i pokój. Przyciągał jak magnes. Ksiądz abp Józef Michalik, Metropolita Przemyski, w liście skierowanym na jubileusz 40-lecia pracy naukowej Księdza Profesora napisał m.in.: „Miałem okazję wiele razy być pod urokiem prostoty, pokory, osobistego ciepła, wyrozumiałości i szacunku dla człowieka. Zawsze odczuwałem, że ta mądrość Rozmówcy jest mocno zakorzeniona w duchu Ewangelii oraz bardzo osobistym kontakcie z Bogiem” (list z 3 listopada 2009 r.).

W swoich młodszych współpracownikach potrafił wzbudzić prawdziwe zaangażowanie. Umiał zmotywować do wysiłku, pozostając wyrozumiały dla błędów wynikających z niedoświadczenia. Miał zdolność wyzwalania potrzebnej odwagi. Konsekwentnie wymagał odpowiedniej jakości i – zwłaszcza – dążenia do prawdy. Potrafił inspirować i pomagać w weryfikacji poglądów, a przy tym szanował i doceniał rzetelną pracę.

Chociaż w ostatnich latach Ksiądz Profesor był niejako „uwięziony” w schorowanym ciele i w skromnym mieszkaniu, pozostał szczęśliwym, radosnym, gorliwym i spełnionym Kapłanem. Pogodzony z wolą Bożą zaczął odchodzić w liturgiczne wspomnienie św. Jana Pawła II, którego był wielkim Czciociele. Do tego momentu konsekwentnie i świadomie się przygotowywał poprzez gorliwą modlitwę, Eucharystię i korzystanie z innych sakramentów.

V

Za wybitne zasługi w pracy naukowej i dydaktycznej był Ksiądz Profesor wielokrotnie nagradzany. Ograniczając się jedynie do najważniejszych wyróżnień, nie można nie wspomnieć, że w 2000 r. otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, a w 2006 r. odznaczono Go Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Na forum kościelnym w 1996 r. obdarzono Go godnością kapelana honorowego Ojca Świętego. W 2018 r. został uhonorowany uroczystym odnowieniem doktoratu – najwyższym wyróżnieniem przyznawanym przez Uniwersytet własnym pracownikom. Zapamiętamy Go jednak nie tylko jako wytrawnego Naukowca i zaangażowanego Nauczyciela. To nie byłoby zgodne ani z Jego wolą, ani z Jego postrzeganiem siebie. Chciał też być – i był – głębokiej wiary Kapłanem i dobrym Człowiekiem. Parę lat przed śmiercią, z myślą o niej, pisał: „Nie przyniosę Tobie moich książek! Po co Ci one, skoro wiesz wszystko! Zostawię je na ziemi. Może kłosa mego trudu nie są zbyt ciężkie od ziarna? [...] Tam spotkam ulubionych świętych, co mi drogę wskazywali. Tam, gdy u bram nieba tak stanę pokornie, to może Twa Matka zaraz wyjdzie po mnie. Miliony razy Ją o to prosiłem, kiedy różaniec w rękach trzymałem. Ona spojrzy z miłością, a Syn Jej posłucha i drzwi mi uchylą! Zaraz też opowiem o tych, co mi na ziemi rękę podawali, prawdziwymi przyjaciółmi byli i drogi prostowali” (*Święci i my. Refleksje o osobach, które zachwycają urokiem świętości*, Lublin 2015, s. 250-251). Trudno mieć wątpliwości – wypowiedane słowa są przede wszystkim świadectwem dawanym o sobie przez mówiącego.